

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bijzonder bestraft: context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken

Meiboom, W.E.

Citation

Meiboom, W. E. (2016, June 8). *Bijzonder bestraft: context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken*. s.n., S.l. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/40130>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/40130>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/40130> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Meiboom, W.E.

Title: Bijzonder bestraft : context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken

Issue Date: 2016-06-08

12.1 Was de bijzondere rechtspraak in Groningen ‘*Snel, streng en rechtvaardig*’?

De Nederlandse regering had in Londen geen definitie of omschrijving gegeven voor de termen *snel, streng en rechtvaardig*.¹³⁴² De wijzigingen in het naoorlogse regeringsbeleid hebben bovendien grote invloed gehad op de uitwerking van de bijzondere rechtspleging na de oorlog. Bij het beoordelen van de vraag of er sprake geweest is van een snelle, strenge, rechtvaardige bijzondere rechtspleging moet daarom, op alle onderdelen van de rechtspleging, inclusief de rechtspraak, de gevolgen van het gewijzigde regeringsbeleid in ogenschouw genomen worden. In deze studie zijn de zittingsdossiers van de Kamer Groningen en de cassaties in Groningse zaken onderzocht en beoordeeld op het adagium *snel, streng en rechtvaardig*. Daarnaast is een overzicht vervaardigd van de opgelegde maatregelen door het Tribunaal Groningen.

12.1.1 Snel?

Volgens de regering in Londen moest de bijzondere rechtspraak *snel* gaan.

De Nederlandse regering in Londen was bevreesd dat de berechting van oorlogsgerelateerde misdrijven en collaboratie lang zou duren. Het schrikbeeld hierbij was de berechting van oorlogsgerelateerde misdaden en collaboratie in België na de Eerste Wereldoorlog. Met de term *snel* werd daarom mogelijk bedoeld: sneller dan de berechting in België na de Eerste Wereldoorlog. De gedachte hierachter was dat de regering zich spoedig wilde kunnen richten op de opbouw van Nederland.

SNELLER:

De rechtspraak in Groningen is om een aantal redenen *snel(ler)* gegaan, namelijk door het instellen van apart bijzonder strafrecht, door het starten met de bijzondere rechtspleging zonder de goedkeuring van de wetsbesluiten door de Staten-Generaal af te wachten, en door het benoemen van ‘leken’ (personen niet opgeleid in de strafrechtspraak) op alle niveaus van de bijzondere rechtspleging.

Apart bijzonder strafrecht

De Nederlandse regering in Londen besloot om apart strafrecht op te zetten, met aparte gerechtshoven, een aparte Raad van Cassatie en aparte Tribunalen. Door apart bijzonder strafrecht op te zetten heeft de berechting van ‘politieke delinquenten’ niet op de commune strafrechtspleging gedrukt. De capaciteit van de gerechten voor de commune strafrechtspleging waren eenvoudigweg niet toegerust op een dergelijke vloedgolf aan strafzaken. Een gevolg hiervan zou geweest zijn, dat de berechting van ‘politieke delinquenten’ jarenlang geduurd zou hebben en misschien wel de termijn van de Belgische bijzondere rechtspleging na de Eerste Wereldoorlog zou hebben overtroffen.

Goedkeuring wetsbesluiten door de Staten-Generaal niet afgewacht

Alle rechtsplegingsorganen zijn tussen december 1944 en december 1945 gestart. Het advies van de Buitengewone Raad van Advies uit 1943 luidde om te wachten met het uitvoeren van het Besluit Buitengewoon Strafrecht tot ook de Staten-Generaal zich hier over na de bevrijding had kunnen uitspreken. Zou dat advies zijn gevolgd, dan had dat de bijzondere rechtspleging vertraagd tot na maart 1946.

Benoeming leken

Het samenstellen van de Bijzondere Raad van Cassatie, Bijzondere Gerechtshoven en de Tribunalen was slechts mogelijk door een noodgreep van de Nederlandse regering in Londen. In de organen van de bijzondere rechtspleging werden niet alleen personen benoemd die afkomstig waren uit de rechterlijke organisatie maar ook leken. Deels juristen, die echter geen achtergrond in de praktijk van de rechtspraak hadden, deels militairen, die slechts uitgezocht waren op het zijn van militair officier en deels volslagen leken die geselecteerd waren op hun ‘*goed Nederlandschap*’. Op elk niveau van de

¹³⁴² Zie rubriek 1.4.2

bijzondere rechtspleging hebben leken gefunctioneerd. Zonder deze noodgreep zou het niet mogelijk geweest zijn om zo snel zoveel rechtsprekende organen op te richten.

NIET SNELLER:

Anderzijds is er ook een aantal oorzaken aan te wijzen die de bijzondere rechtspleging juist hebben vertraagd. In het onderzoek zijn de volgende aan de orde geweest:

- Voortdurende dreiging dat organen werden opgeheven
- Steeds wijzigen van wetbesluiten
- Gebrekkige wetgeving voor berechting van oorlogsmisdaden
- Beperkingen in tijd en middelen door besluitvorming of gebrekkige uitvoering

Dreigende opheffing van de rechtsorganen van de bijzondere rechtspleging

De plannen om de Bijzondere Raad van Cassatie, Bijzondere Gerechtshoven en Tribunalen op te heffen en de berechting over te dragen aan de commune rechtspleging zijn een bron van veel onrust geweest en hebben gezorgd voor vertraging in de berechting. Er is veel overleg gepleegd over de opheffingsplannen. Daarnaast wijzigden de plannen voor de opheffing regelmatig. De Kamer Groningen bijvoorbeeld zou bijvoorbeeld eerst per 1 januari 1948, vervolgens per 1 februari 1949 en uiteindelijk per 1 juli 1949 opgeheven worden en te vervangen worden door een bijzondere strafkamer bij de arrondissementsrechtbank Groningen.

Voortdurende wijziging van de wetsbesluiten

Het voortdurend aanvullen en wijzigen van de bijzondere rechtsplegingsbesluiten en het aanvullen en wijzigen van de wijzigingsbesluiten heeft de bijzondere rechtspleging vertraagd. Gebleken is dat tussen 1944 en 1953 79 besluiten, wetten en wijzigingen van besluiten gerelateerd tot de bijzondere rechtspleging zijn uitgevaardigd. In een aantal van deze besluiten werd bovendien besloten om nieuwe organen en functionarissen met nieuwe taken aan te stellen. Dit betekende dat de functionarissen in de bijzondere rechtsplegingsorganen steeds weer nieuwe richtlijnen voor de berechting en rechtspraak eigen moesten maken en in de praktijk gaan gebruiken.

Gebrekkige wetgeving voor berechting oorlogsmisdaden

De Nederlandse regering had actief deel aan het opzetten van een totaal nieuwe vorm van strafrecht: het internationaal oorlogsstrafrecht. De Nederlandse regering in Londen had echter geen besluiten uitgevaardigd over de berechting van oorlogsmisdadigers in Nederland. Er waren geen strafrechtsartikelen hierover opgenomen in Besluit D61, het Besluit Buitengewoon Strafrecht uit 1943. Pas in besluit F85 van 29 mei 1945 nam de Nederlandse regering het eerste besluit over oorlogsmisdadigers en oorlogsmisdaden. In dit besluit was opgenomen dat oorlogsmisdaden in Nederland slechts die daden waren die waren gepleegd door anderen dan Nederlanders of Nederlandse onderdanen. Nederlanders vielen dus niet onder Besluit F85.¹³⁴³ De discussie over de vraag of de Nederlandse rechter rechtsmacht had en bevoegd was om niet-Nederlandse oorlogsmisdadigers op grond van het Besluit Buitengewoon Strafrecht te berechten heeft vervolgens van 1945 tot 1947 geduurd.¹³⁴⁴ Pas in juli 1947 heeft de regering met het uitvaardigen van de wet H233 een artikel 27a toegevoegd aan Besluit D61. De wetgeving op het gebied van de oorlogsmisdaden kan daarmee worden aangemerkt als traag, onvoldoende en te laat.

Beperkingen in tijd en middelen door besluitvorming of gebrekkige uitvoering

Alle raadsheren, advocaten-fiscaal en de procureur-fiscaal vervulden naast hun functie in de bijzondere rechtspleging ook een functie in de rechterlijke macht, het Openbaar Ministerie of als Gedeputeerde in Groningen. Zo had de regering dat besloten. Waarschijnlijk had de berechting in de bijzondere rechtspleging sneller gekund als alle raadsheren, advocaten-fiscaal en de procureur-fiscaal vrijgesteld zouden zijn geweest van andere werkzaamheden of functies.

¹³⁴³ Besluit F85, artikel 1; De Bureaus Opsporing Oorlogsmisdadigers trokken zich niets van dit artikel aan en deden onderzoek naar al die daden die als oorlogsmisdrijven gekwalificeerd konden worden. Ze vervaardigden ook dossiers over zaken waar Nederlanders (mede) waren betrokken; Archief CABR, inv. nr. 87558, 87564, 75061.

¹³⁴⁴ Archief COOM, de inleiding, p. 14.

Andere beperkingen die de berechting vertraagd hebben waren het gebrek aan kantoor- en zittingsruimte, kantoorartikelen en transportmiddelen. De Nederlandse regering had niets vastgelegd over huisvesting voor de bijzondere rechtsplegingsorganen. De vertraging die dat heeft opgeleverd is dus ook te wijten aan gebrekkige besluitvorming.

Ten slotte heeft de voortdurende verplaatsingen van geïnterneerde 'politieke delinquenten' gezorgd voor vertraging, omdat daardoor sommigen soms 'zoek' waren voor de Kamer Groningen en de Kamers van het Tribunaal Groningen, of voor de advocaten die hen zouden verdedigen. Op dezelfde manier leverde het verplaatsen van de dossiers vertraging op. Dossiers gingen van procureur-fiscaal naar het rechtsorgaan dat de berechting moest uitvoeren, van dit orgaan naar een volgende en vervolgens in sommige gevallen weer terug, of weer terug naar de procureur-fiscaal met het verzoek tot buitengerechtelijke afdoening.

12.1.2 Streng?

Is de berechting in de praktijk streng geweest? De vraag is: wat is 'streng'? Gerbrandy zei: *'De Regeering schaaft zich met overtuiging aan de zijde van hen, die pleiten voor de uiterste gestrengheid bij de snel naderende afrekening.'* Zoals uiteengezet in rubriek 1.4.2 was de visie van de regering in Londen op de invulling van de term streng: *'vergelding van al het aangedane leed de wond helen die bij alle Nederlanders en Nederlandse onderdanen geslagen was'.*

Bij beantwoording van de vraag of de berechting streng was, is het zinvol om onderscheid te maken in beleid en uitvoering:

- 1 Wat waren in besluitvorming en beleid aanwijzingen dat er streng berecht zou gaan worden?
 - 2 Hoe streng zijn de gerechtelijke instanties in de praktijk geweest?
- In antwoord op de eerste vraag waren er verschillende aanwijzingen dat het voornemen was om streng te berechten.

Deze aanwijzingen zijn te vinden in:

- Herinvoering van de doodstraf
- De mate van vergelding die als uitgangspunt werd genomen voor de bijzondere rechtspleging
- Verhoging van de strafmaat (poging tot misdrijf gelijkstellen met plegen van misdrijf)
- Invoering ontzetting uit kiesrecht en uit beroepen als bijkomende strafmaatregelen
- Besluiten over verlies Nederlandse nationaliteit

Voor deze studie is vooral van belang hoe de Kamer Groningen en het Tribunaal uitvoering hebben gegeven aan de regels van de bijzondere rechtspleging. Uit de volgende punten kan worden geconcludeerd dat zij over het algemeen minder streng hebben berecht dan het voornemen dat spreekt uit de besluiten en het regeringsbeleid.

STRENGER:

Twee elementen hebben de uitvoering van de bijzondere berechting wel 'streng' gemaakt. Dat zijn de toepassing van de bijkomende straffen: ontzetting uit kiesrecht en beroepen. En in de tweede plaats het regeringsbesluit over verlies van de Nederlandse nationaliteit, hoewel dat strikt genomen niet onder berechting valt.

Ontzetting uit de beide kiesrechten en ontzettingen uit beroepen

Strengheid spreekt uit het grote aantal opgelegde levenslange ontzettingen uit de beide kiesrechten. Slechts in één geval sprak het hof een kortere ontzetting uit, namelijk tien jaar, bij een vrijheidsstraf van één jaar en negen maanden. In de Kamer Groningen zijn 447 berechte personen ontzet uit de beide kiesrechten. Het hof heeft, meer dan met de gevangenisstraffen, met de ontzetting uit de kiesrechten mogelijk uit willen drukken, dat de veroordeelden door de door hen gepleegde daden buiten de Nederlandse maatschappij geplaatst waren. Daarbij werden vanaf 1947 ook ontzettingen uit beide kiesrechten opgelegd aan personen, die vrijwillig in vijandelijke buitenlandse krijgsdienst getreden waren en hierdoor het Nederlandschap verloren hadden. Dit, terwijl het al snel duidelijk was, dat het verstandiger was de 'politieke delinquenten' weer een onderdeel van de Nederlandse

samenleving te maken. De Kamer Groningen heeft ook 67 personen ontzet uit het recht om bepaalde beroepen of groepen van beroepen te mogen uitoefenen.

Besluiten over het verlies van de Nederlandse nationaliteit

Wat men zich bij de totstandkoming van de besluiten D61-D64 mogelijk niet gerealiseerd had, waren de gevolgen van het feit dat alle mannen die vrijwillig in Duitse vijandelijke Krijgs- of Staatsdienst gegaan waren, *'geacht werden het Nederlandschap verloren te hebben.'* Door het verlies van de Nederlandse nationaliteit werden zij stateloos. Dit had grote gevolgen voor de betrokkene bij het zoeken en vinden van werk en het vergoed krijgen van eventuele oorlogsschade aan bezittingen. Daarnaast was in die tijd zo geregeld in het Nederlands recht dat de vrouw de man volgde, ook in het staatsburgerschap. De vrouw verloor dus ook haar Nederlandschap. Dit gold ook voor hun kinderen geboren na het vrijwillig in vijandelijke Duitse krijgs- of staatsdienst gaan. Ook zij werden stateloos.

NIET STRENGER:

Uit mijn onderzoek volgt die conclusie uit de volgende bevindingen:

- De doodstraf is weinig opgelegd.
- Het uitgangspunt van algehele vergelding is niet overgenomen door de Kamer Groningen.
- Verhoging van de strafmaat is niet (overal) overgenomen.
- Er was geen standaard bestraffing of een anderszins uniforme strafoplegging
- Lichte gevallen buiten vervolging gesteld
- Gratiebeleid van de regering.

De opgelegde doodstraffen

Uit het aantal opgelegde doodstraffen door de Kamer Groningen, namelijk 32 maal, zou men de conclusie kunnen trekken dat in Groningen zeer streng gestraft is. Niet één der dood veroordeelde in Groningen is echter voor slechts één delict veroordeeld. Uit onderzoek van de dossiers van de 'politieke delinquenten' aan wie in Groningen de doodstraf werd opgelegd, is gebleken dat de daden van deze verdachten zeer ernstig waren. Alle 'politieke delinquenten' aan wie de doodstraf werd opgelegd, werden veroordeeld voor het (meermalen) plegen van mishandeling, zware mishandeling, doodslag, moord. Daarnaast werden de Duitsers die berecht werden ook veroordeeld voor het plegen van oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid.

Geen vergelding voor al het leed door alle Nederlanders aangedaan in de oorlog geleden

De regering in Londen had zich gerealiseerd dat noch generale, noch speciale preventie kon gelden bij de bestraffing van oorlogsgelateerde misdrijven. Eenvoudigweg omdat er geen oorlog meer was en dus in Nederland geen oorlogsgelateerde misdrijven meer gepleegd konden worden. De grondslag bij de bijzondere rechtspleging zou daarom vergelding van *al het aangedane leed* moeten zijn. Dit gezichtspunt is niet overgenomen door de Kamer Groningen. Bij het motiveren van de hoogte van de opgelegde straf in de sententie heeft de Kamer Groningen slechts de vergelding het door elke individuele 'politieke delinquent' veroorzaakte leed als grondslag genomen. Volgens W.M.E. Noach was een tribunaalmaatregel geen vergelding, maar een poging tot herstel van de schade.¹³⁴⁵ De vraag blijft dan wel, wat de grondslag voor het herstel van de schade is.

Niet gehouden aan voorschrift om poging even zwaar te bestraffen als misdrijf

In artikel 12 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht moest de op te leggen straf in de bijzondere rechtspleging bij elke poging tot het plegen van een misdrijf bestraft worden, overeenkomstig de strafmaat gesteld op het misdrijf zelf. In de praktijk van de rechtspraak van de Kamer Groningen is dit artikel niet opgevolgd. Niemand is voor een 'poging' even zwaar bestraft als voor het plegen van een misdrijf.

Geen 'standaard' bestraffing of anderszins uniforme strafoplegging

¹³⁴⁵ Noach 1948, p.53.

In de Kamer Groningen zijn geen standaardstraffen opgelegd en is ook niet in alle gevallen de hoogste straf voor een delict opgelegd. In elke zaak is gekeken naar de persoon van de dader en diens achtergronden. In een aantal zaken werd opdracht gegeven tot het laten vervaardigen van een rapport over een 'politiek delinquent'. De uitkomst van dit rapport werd meegenomen in de hoogte van de op te leggen straf. Ondersteunende brieven hebben vrijwel nooit tot strafverlaging geleid. Naast het feit dat rekening gehouden werd met de persoon van de dader, werd in Groningen ook rekening gehouden met de omstandigheden waaronder de daad was gepleegd. Zo werd 'blootstellen aan' (verraad) in Besluit D61 artikel 26 gedifferentieerd naar de persoon aan wie het verraad gepleegd was (buurman/vrouw, NSB-er, SD-er Scholtenhuis), naar de vorm van verraad (per ongeluk, met doel voordeel te trekken of uit angst voor marteling) en de vraag of het verraad één maal of meerdere malen gepleegd was. Ook bij 'hulpverlening aan de vijand' (artikel 102 Sr uitgebreid met artikel 22 Besluit D61) werd onderscheid gemaakt in het soort hulp (meewerken arrestaties, patrouille lopen, gijzelaarslijsten vervaardigen, ambt van burgemeester aanvaarden enz.), aan wie de hulp geboden werd (NSB, SD Scholtenhuis, Organisation Todt, Arbeitseinsatz, werkzaamheden verrichten als fabrikant voor de Duitsers), hoe vaak en in wel stadium van de bezetting de hulp geboden werd. Bij vrijwillig treden in Duitse vijandelijke Krijgsmacht, Staatsdienst of Publieksdienst werd stilgestaan bij de organisatie waarbij de betrokkene was toegetreden, op welk tijdstip, wat de aangegeven redenen waren om toe te treden en of de betrokkene na het vrijwillig toetreden gedeserteerd was. Ook hier werd dus niet vastgehouden aan één uniforme straf, maar duidelijk gedifferentieerd. 'Streng' in de zin van het opleggen van draconische straffen bleek in de praktijk in te druisen tegen het rechtsgevoel van de raadsheren en de advocaten-fiscaal in Groningen. Uit de eerste drie berechte zaken blijkt dat de raadsheren en militaire raadsheren niet zonder meer de eis van de advocaat-fiscaal hebben gevolgd. De eis in elk van deze drie zaken was: de doodstraf. De raadsheren in de Kamer Groningen leggen vervolgens 20 jaar, 18 jaar en 12 jaar. Het lijkt erop dat de Kamer Groningen hiermee heeft willen aangeven dat de strafmaat niet uniform zou zijn, noch zonder meer voor iedereen de doodstraf, maar dat elke zaak op zijn eigen merites beoordeeld zou worden. De straffen opgelegd aan de berechte 'politieke delinquenten' kunnen daarom niet als draconisch of uniform betiteld worden. Gezien de tenlasteleggingen en de cumulatie van misdrijven gepleegd door 'politieke delinquenten', lijkt mij dat er eerder sprake was van een gematigd strafbeleid in Groningen.¹³⁴⁶ De straffen opgelegd door de Kamer Groningen varieerden sterk. Van 2 maanden tot 20 jaar (de hoogste termijn van 'op jaren stellen' in die tijd) tot de doodstraf. Daarnaast werd ook een aantal verdachten vrij gesproken.

Lichte gevallen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buitenvervolgung gesteld

In de zomer van 1945 werd duidelijk dat het grote aantal geïnterneerden gevaaren voor de volksgezondheid met zich mee zou kunnen brengen. Daarnaast werd van diverse kanten gewaarschuwd dat het huisvesten van een dergelijke hoeveelheid 'politieke delinquenten' in de winter onmogelijk zou zijn. In het Besluit Politieke Delinquenten aangenomen in oktober-november 1945 (Besluit F244 en F280) werd vastgelegd dat de 'lichte' gevallen voorwaardelijk of onvoorwaardelijk buitenvervolgung gesteld zouden kunnen worden door één van de vijf procureurs-fiscaal. Met dit Besluit kwam de regering terug op de belofte om iedereen die op wat voor manier gecollaboreerd had met de Duitse bezetter te zullen berechten. Ook in Groningen heeft deze beleidswijziging grote gevolgen gehad. Collaborateurs werden in vele gevallen niet meer berecht door de Kamer van het Tribunaal Groningen, maar via de procureur-fiscaal L.W.E.M. Lasonder buiten vervolging gesteld. In plaats daarvan ging de Tribunalen 'lichte' oorlogsgerelateerde misdrijven berechten, de 'oneigenlijke' tribunaalzaken. Hierdoor kreeg de Kamer Groningen meer tijd om de zware zaken te berechten.

¹³⁴⁶ De straffen opgelegd door de Kamer Groningen waren:
 In 1946 gemiddeld 7,6 jaar (+ 13 x vrijspraak, 13 x doodstraf, 3 x levenslang)
 In 1947 gemiddeld 8,49 jaar (+ 4 x vrijspraak, 3 x doodstraf, 3 x levenslang)
 In 1948 gemiddeld 8,3 jaar (+ 12 x vrijspraak, 11 x doodstraf, 1 x levenslang)
 In 1949 gemiddeld 9,73 jaar (+ 5 x doodstraf, 5 x levenslang)
 In 1950 gemiddeld 10,75 jaar (+ 2 x vrijspraak, 2 x levenslang)

Gratiebeleid van de regering

Tot slot heeft het regeringsbeleid na de oorlog ten aanzien van het (niet) uitvoeren van de doodstraf en het verminderen van de door de organen van de bijzondere rechtspleging opgelegde straffen het vertrouwen in de rechtspleging geschaad. Hierdoor is het gevoel opgeroepen dat de berechting zwak en onvoldoende was. De berechting was echter niet onvoldoende en zwak, de door de regering na de berechting genomen besluiten waren zwak.

12.1.3 Rechtvaardig?

De bijzondere rechtspleging werd gekenmerkt door grote inbreuken in de strafrechtelijke en strafvorderlijke legaliteit. Toch hebben de raadsheren in de Kamer Groningen, binnen de grenzen van het mogelijke, getracht rechtvaardigheid als basis voor de rechtspraak te hanteren. De Kamer Groningen heeft zich onafhankelijk opgesteld en niet blindelings de eis uit de tenlasteleggingen gevolgd. Ook hield de Kamer er een professionele houding op na, zoals blijkt uit de opstelling bij het horen van getuigen.

RECHTVAARDIG IN PROCESRECHTELIJK OPZICHT:

- De aparte commissie die alle opgelegde straffen in de Bijzondere Gerechtshoven heeft beoordeeld, heeft geen enkele van de voor 1 september 1946 door de Kamer Groningen opgelegde straffen naar beneden bijgesteld.
- Groningen heeft een consistente straftoemeting toegepast en is niet gezwicht voor de druk van de door de regering verleende graties in latere jaren.
- Ten slotte is – ook bij de beoordeling ‘streng’ – duidelijk geworden dat in elke zaak de omstandigheden en achtergronden van de dader en de omstandigheden van de daad of daden beoordeeld zijn.
- Bovendien zijn niet alleen de uitvoerenden, maar ook de leidinggevenden, voor zover zij in Nederlandse gevangenschap verbleven of uitgeleverd zijn door de geallieerde bezettingsautoriteiten van Duitsland, door de Kamer Groningen berecht.

NIET RECHTVAARDIG IN PROCESRECHTELIJK OPZICHT:

Vergeten aftrek preventief, geen voorarrest

Bij de berechting in het commune strafrecht werd meestal de tijd doorgebracht in voorarrest afgetrokken van de straf. Hoewel in de bijzondere rechtspleging geen voorarrest bestond en de tijd doorgebracht in internering ‘preventief’ genoemd (en dus geen juridische basis had) werd de tijd doorgebracht in de internering afgetrokken van de straf. Bij velen was echter de administratie bij de aanhouding slecht geregeld of ontbrak eenvoudigweg. Uiteindelijk werd besloten dat het ‘preventief’ pas begon te lopen als de betrokkene in Nederlandse internering zat. Bij zaken waar geen cassatie gevraagd werd, werd deze correctie niet toegepast.

‘Oneigenlijke’ berechting door Tribunalen

Vanaf april 1946 gingen de Kamers van het Tribunaal Groningen ook ‘lichte’ oorlogsgerelateerde misdrijven berechten. De zaken van 65 ‘politieke delinquenten’ van wie de zaak ter berechting was doorgestuurd naar de Kamer Groningen, zijn niet berecht door de Kamer Groningen, maar doorgestuurd naar de vijf Kamers van het Tribunaal Groningen en diens rechtsoptvolger de Bijzondere Kamer van het Kantongerecht Groningen. Deze berechting door de Tribunaalkamers werd ‘oneigenlijke’ berechting genoemd. Het betrof ‘lichte’ misdrijven, waarbij geen definitie gegeven was voor de term ‘licht’. Zo ontstond een grote rechtsongelijkheid op het niveau van de individuele berechte persoon, omdat een verdachte niet in beroep kon van een Tribunaaluitspraak. Het enige dat hij/zij kon doen is een protest schrijven aan de Hoge Autoriteit van Leeuwarden. De veroordeelde door een Bijzonder Gerechtshof kon in cassatie, als hij/zij daarvoor toestemming kreeg. Na een Tribunaaluitspraak was geen cassatie mogelijk. De verdachte die door een Tribunaal gevonnis werd, mocht een advocaat meenemen, maar er was geen automatische toevoeging van een raadsman, zoals bij de Bijzondere Gerechtshoven. Tot slot was de manier waarop de straftijd doorgebracht moest

worden verschillend. Veroordeelden door een Bijzonder Gerechtshof zouden voor het uitzitten van hun straf naar de gevangenis. Veroordeelden door Tribunalen gingen naar interneringskampen.

Niet alleen officiële actoren in de bijzondere rechtspleging

Volgens de besluiten over het Bijzonder Strafrecht en het Tribunaalbesluit waren welomschreven actoren belast met onderdelen van de uitvoering van dit bijzondere strafrecht. Buiten deze actoren om hebben anderen dan de beschreven actoren zich met onderdelen van de uitvoering van het Bijzonder Strafrecht beziggehouden. De in de wetsbesluiten vastgelegde voorschriften waren hierdoor voor een deel loze besluiten. Dit is de rechtszekerheid en rechtvaardigheid niet ten goede gekomen.

Onofficiële actoren, met name bij de opsporing, arrestatie en de verhoren, waren:

- De Binnenlandse Strijdkrachten, vanaf september 1944
- De marechaussee en politie, vanaf september 1944
- De Canadese 'Field Security Service', vanaf September 1944 tot September 1945
- Het Bureau Nationale Veiligheid, vanaf mei 1945

Gebrek aan gevangenis capaciteit

Hoewel besloten was dat diegenen die door de Bijzondere Gerechtshoven berecht zouden worden hun straf in een gevangenis uit zouden zitten, was dit in de praktijk lang niet altijd het geval. Door gebrek aan gevangenis capaciteit moesten een groot aantal veroordeelden hun straf (gedeeltelijk) in interneringskampen uit zitten.

ONRECHTVAARDIG IN MATERIEELRECHTELIJK OPZICHT:

Althans dat de rechtvaardigheid van de bijzondere rechtspleging negatief is beïnvloed.

Niet berecht voor daden buiten Nederland

Slechts in drie zaken is een verdachte veroordeeld (mede) voor het plegen van misdrijven buiten Nederland. In alle andere zaken zijn de daden gepleegd buiten Nederland geen onderwerp van berechting geweest. Dit was het gevolg van het feit dat in Londen afgesproken was dat elk land de in dat land gepleegde misdrijven zou berechten. Gezien de chaos vlak na de oorlog en de daarna opgetreden scheiding in Europa door de Koude Oorlog, is van dit voornemen niets terechtgekomen. Maar het heeft een aantal veroordeelden duidelijk een mindere straf opgeleverd dan ze op grond van hun misdrijven hadden moeten krijgen.

Geen Nederlanders veroordeeld voor oorlogsmisdrijven

Uit de dossiers in Groningen is duidelijk naar voren gekomen dat Nederlanders, als handlangers van de Duitse bezetters, wel degelijk een aandeel gehad hebben bij het plegen van oorlogsmisdaden als martelingen op grote schaal, executies zonder voorafgaand rechterlijk vonnis en bij het opsporen en arresteren van Joden om ze te deporteren. Mijn onderzoek wijst ook uit dat er geen Nederlanders veroordeeld zijn voor het plegen van oorlogsmisdrijven. De belangrijkste oorzaak daarvoor is de onduidelijkheid in de wetgeving over oorlogsmisdrijven en nationaliteit.

12.1.4 Slotsom

Tussen september 1945 en 1 januari 1952 hebben alle Kamers van de vijf Bijzondere Gerechtshoven, de 120 Kamers van de Tribunalen en de 3 (4) Kamers van de Bijzondere Raad van Cassatie ongeveer 68.000 personen berecht. In Groningen zijn door de Kamer Groningen 595 personen berecht en daarnaast nog ongeveer 3.300 personen door het Tribunaal Groningen. Dit is, mede gezien het feit dat er recht gesproken moest worden op grond van geheel nieuwe bijzondere rechtspleging (inclusief tribunaal berechting en berechting van internationale oorlogsmisdaden) een gigantische en 'schier bovenmenselijke' taak geweest.¹³⁴⁷ De bijzondere rechtspleging is in dat opzicht snel geweest. Tegelijkertijd heeft de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden zich door de wens

¹³⁴⁷ Archief CABR, inv. nr. 112925: toespraak van jhr. W.W. Feith, voorzitter van de Kamer Groningen, op de eerste zitting van deze Kamer op 19 december 1945.

van de regering om snel te berechten niet laten opjagen. Indien een getuige niet naar tevredenheid had geantwoord, werd een tweede zittingsdatum gepland. Dit gold ook voor zaken, waarin het hof een aanvullende rapportage over de geestestoestand van de verdachte nodig achtte, en bij ingewikkelde zaken werden twee, drie soms vier zittingsdagen aan een zaak gewijd. Dit gold voor de zaken berecht in 1946, maar ook voor de zaken uit 1950, toen de organisatie van de bijzondere rechtspleging feitelijk al opgeheven was en alleen de nog in behandeling zijnde zaken werden afgewerkt. Toen vanaf begin 1947 duidelijk werd dat straffen soms vlak na het uitspreken van de sententies al werden omgezet in voorwaardelijke straffen of door gratiëring sterk verlaagd, is de Kamer Groningen, tegen de politieke stroom in, vast blijven houden aan haar eigen strafbeleid en snelheid van rechtspraak.¹³⁴⁸ Verder was het ontbreken van de mogelijkheid om in hoger beroep te gaan van Tribunaaluitspraken in het licht van de ideeën in Londen over de snelle en bijzondere rechtspleging misschien logisch, maar er had ook bij de Tribunaalberechting een hogere instantie moeten zijn.

Uit de rechtspraak van de Kamer Groningen en het Tribunaal Groningen kan de conclusie getrokken worden dat streng is berecht bij het opleggen van bijkomende straffen, ontzettingen uit kiesrechten, (groepen van) beroepen of ambten. Het is mogelijk dat de Kamer Groningen en het Tribunaal Groningen hiermee, en niet met de hoofdstraf, haar afkeuring van de daad en de dader heeft willen uitspreken. Ook het in de motivering opnemen van individuele beoordelingen van de daad (laaghartig, onmenselijk) of de dader (moet uit de maatschappij verwijderd worden) kunnen als streng beoordeeld worden. Verder is de berechting van de hoofdstraffen juist minder streng geweest dan het voornemen dat uit de oorspronkelijke wetsbesluiten opklonk.

In de praktijk zijn een aantal onbedoelde effecten opgetreden van maatregelen opgenomen in de wetsbesluiten voor de bijzondere rechtspleging, zoals bijvoorbeeld preventieve bewaring zonder termijn en arrestatie zonder het vereiste van een redelijk vermoeden van schuld. Deze effecten hebben ervoor gezorgd dat de arrestaties en internering door velen als zeer streng en onrechtvaardig gezien werden. Dit heeft er toe geleid dat de algemene beoordeling van de hele bijzondere rechtsplegingsketen, van arrestatie tot uiteindelijke vrijlating, als streng en voor individuele personen als onrechtvaardig is uitgevallen. Binnen de bijzondere rechtsplegingsketen kan de rechtspraak in Groningse zaken echter als evenwichtig, rechtvaardig en met consideratie voor elke individuele 'politieke delinquent' genoemd worden. Terwijl het beleid zwabberde, hield de rechtspraak in Groningen één lijn vast.

12.2 Bespreking van wetenschappelijke literatuur over de bijzondere rechtspleging

Naast de kritiek over de totstandkoming van de wetsbesluiten onder het subjectief staatsnoodrecht en het buitenwerkingstellen van artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht¹³⁴⁹ stonden in de vijf jaren na de oorlog kranten en tijdschriften bol van artikelen over de berechtingen van 'politieke delinquenten'. Veel publicaties verschenen van juristen, groepen van burgers en actoren uit de bijzondere rechtspleging, vaak met kritiek op onderdelen van de bijzondere rechtspleging. Een overzicht van de gedigitaliseerde kranten van de Koninklijke Bibliotheek geeft aan dat er ruim 6.100 artikelen verschenen zijn tussen 1945 en 1950 over de bijzondere rechtspleging. Er werden uitgebreide polemieken gevoerd over de bijzondere rechtspleging en over de uitgesproken vonnissen. De rechtszittingen werden bovendien door velen met grote belangstelling gevolgd. De zittingszalen zaten altijd vol tijdens de rechtszaken.¹³⁵⁰ Deze 'eigentijdse' kritiek van binnen en buiten de bijzondere rechtspleging op onderdelen van de bijzondere rechtspleging heb ik aan de orde laten komen in de afzonderlijke hoofdstukken in Deel I Context. In deze paragraaf bespreek ik de hoofdlijnen in de wetenschappelijke literatuur die vanaf 1948 is verschenen over bijzondere rechtspleging.

¹³⁴⁸ De mening van B.J. Stokvis, jurist en lid van de Tweede Kamer deel ik dus niet. Hij betoogde in de Tweede Kamer dat de bijzondere rechtspleging was uitgelopen 'op onrecht traagheid, slapheid en barmhartigheid' en dus 'op een beschamend fiasco'. Romijn 1989, p. 173.

¹³⁴⁹ Zie rubriek 2.4.

¹³⁵⁰ vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/.../25218464/: interview met G.R. Nubé, oud-advocaat-fiscaal van Leeuwarden; trefwoorden www.historischekranten.kb bijzondere rechtspleging, 'politieke delinquenten'.

Hoewel er in de loop der jaren verschillende wetenschappelijke publicaties zijn verschenen over de bijzondere rechtspleging, is er nog niet eerder een publicatie verschenen op basis van omvangrijk archiefonderzoek. Zoals al toegelicht in de inleiding van dit boek, hebben andere schrijvers hun onderzoek gebaseerd op gedrukt materiaal. Dit proefschrift is een bijzondere stap verder gegaan. Het is gebaseerd op de originele sententie-dossiers van alle personen berecht door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en de cassatiedossiers van Groningse zaken, aangevuld met archiefonderzoek.

Om die reden is het niet eenvoudig om mij 'te verhouden' tot andere wetenschappelijke literatuur. Ik bespreek hier de acht belangrijkste publicaties – 'standaardwerken' – die ik in Hoofdstuk 1.8 heb ingeleid. Het gaat om de publicaties van (in chronologische volgorde van hun publicatie) Noach, Mason, Belinfante, Romijn, Piersma, Fühner, Meihuizen en Faber en Donker.

W.M.E. Noach, 1948

In zijn publicatie *De bijzondere rechtspleging Straf en tuchtrechterlijk optreden tegen onvaderlandslievend gedrag uit de bezettingstijd*, heeft W.M.E. Noach alle vormen van straf- en tuchtrechterlijk optreden beschreven. Dat wil zeggen de rechtspleging door de Bijzondere Gerechtshoven én de maatregelen opgelegd door de Tribunaal en ook de buitengerechtelijke voorwaardelijke en onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling.¹³⁵¹ Het boek van Noach kwam uit toen de Bijzondere Rechtspleging en de tribunaalberechting nog in volle gang was, namelijk in 1948. Dit heeft deze publicatie zo waardevol gemaakt, niet alleen voor de beschrijving van deze bijzondere vorm van rechtspleging, maar ook voor diegenen die recht spraken. Zijn dissertatie is vanaf het ogenblik van publicatie in de bijzondere rechtspleging veelvuldig als naslagwerk gebruikt. Tot aan het standaardwerk van A.D. Belinfante *In plaats van Bijtjesdag* fungeerde het als het overzichtswerk over de bijzondere rechtspleging.

W.M.E. Noach beschreef in de conclusie de problemen rond de bijzondere rechtspleging als volgt: *'Wanneer wij de wetgeving en de rechtspraak met betrekking tot de politieke delinquenten overzien, dan blijven op vele punten vragen en gevoelens van onbevredigdheid over.'* Zo had hij bedenkingen met betrekking tot de term politieke delinquenten, vroeg hij zich af of de bijzondere rechtspleging erin geslaagd is de behoefte naar berechting te bevredigen. Tot slot stelde hij grote vraagtekens bij bijzondere rechtspleging als preventie-middel voor de toekomst. Zelf heeft hij over dat laatste ernstige twijfels.¹³⁵²

Op de afwijkingen van het Wetboek van Strafrecht in Besluit D61, het Besluit Buitengewoon Strafrecht, gaat hij uitgebreid in.¹³⁵³ Hierbij richtte zijn kritiek zich vooral op artikel 3 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht: het opzijzetten van artikel 1 van het Wetboek van Strafrecht: *Geen feit is strafbaar dan uit kracht van een daaraan voorafgaande wettelijke strafbepaling*. Daarnaast bekritiseerde hij het feit dat het Tribunaalbesluit door de regering in Londen als tuchtrecht omschreven werd. Hij schrijft: *'Niemand neemt het idee van tuchtrecht serieus.'*¹³⁵⁴

Zijn conclusie over het lekendeel van de Tribunaalkamers is: *'dat zij zich voor wat de zuiver juridische aspecten richten naar de mening van de voorzitter en de secretaris, bovendien bleek de deskundigheid van de leken met de plaatselijke situatie en persoonlijke wetenschap over de beschuldigde, belangrijke elementen bij de bepaling van de zwaarte der op te leggen maatregelen.'*¹³⁵⁵ Tot slot was volgens W.M.E. Noach een tribunaalmaatregel geen vergelding, maar een poging tot herstel van de schade.¹³⁵⁶

Op basis van mijn onderzoek onderschrijf ik de kritiek op artikel 3 van Besluit D61. Het is een vast rechtsbeginsel in Nederland dat er niet gestraft mag worden voor een delict dat niet vóór het plegen van dit delict strafbaar is gesteld. Desondanks ben ik van mening dat de delictomschrijvingen die in dit

¹³⁵¹ W.M.E. Noach, *De bijzondere rechtspleging Straf en tuchtrechterlijk optreden tegen onvaderlandslievend gedrag uit de bezettingstijd*, 's-Gravenhage, 1948.

¹³⁵² Noach, p. 164.

¹³⁵³ Noach 1948, p. 164.

¹³⁵⁴ Noach 1948, p. 69-71.

¹³⁵⁵ Noach 1948, p. 20 en de daar aangehaalde literatuur; *Nederlands Juristen Blad* 1947, p. 149, 220, 269, 332.

¹³⁵⁶ Noach 1948, p. 53.

Besluit D61 zijn opgenomen, namelijk verraad en economisch voordeel trekken of een ander economisch nadeel berokkenen, in het rechtsbewustzijn van de burgers een strafbare daad waren, ook al was dit niet in wetgeving vastgelegd.

Zijn constatering dat de Tribunaalrechtspraak geen tuchtrecht maar vermoed strafrecht was, is door alle schrijvers over dit onderwerp onderschreven, en die mening deel ik, op grond van deze studie. Dat de meningen over het lekendeel in de Tribunalen zo snel gewijzigd is, lag mijns inziens niet aan de artikelen hierover in het Tribunaalbesluit, maar aan de praktische invulling hiervan in de tribunalen. Dat de leken zich voor de zuiver juridische aspecten richtten op de voorzitter en de secretaris, zorgde er naar mijn mening voor dat deze tribunaalberechting zich op vele manieren richtte op de bestaande commune strafrechtspleging en op de rechtspraak in de Kamer van de Bijzondere Gerechtshoven. Dit blijkt ook uit de formuleringen in de vonnissen van de Tribunaalkamers in Groningen. Hierbij werden vaak woordelijk dezelfde termen voor de tenlasteleggingen en voor de motivering van de op te leggen maatregelen gebruikt als bij sententies van de Bijzondere Gerechtshoven.

De conclusies van Noach, namelijk de bedenkingen met betrekking tot de term politieke delinquenten, de vraag of de bijzondere rechtspleging erin geslaagd is, de behoefte naar berechting te bevredigen en tot slot zijn grote vraagtekens bij de vraag of de bijzondere rechtspleging als preventie-middel zou kunnen gelden voor de toekomst, onderschrijf ik. Bij de vraag of de bijzondere rechtspleging de behoefte naar berechting heeft kunnen bevredigen, denk ik dat de vele strafverminderingen en het nauwelijks executeren van de doodstraf door het beleid van de naoorlogse Nederlandse regeringen de berechting in de Bijzondere Gerechtshoven en de Tribunalen ernstig beïnvloed heeft en de mogelijke bevrediging van het rechtsgevoel zwaar onder druk gezet heeft. Zijn constatering tot slot dat tribunaalrechtspraak niet bedoeld was als vergelding, maar als herstel van de schade roept bij mij de vraag op, op welke grondslag dat herstel van schade gebaseerd is.

H.L. Mason, 1951

Het proefschrift *The purge of the Dutch quislings. Emergency justice in the Netherlands* van de Amerikaan H.L. Mason verscheen in 1951.¹³⁵⁷ Zijn conclusie over de berechting in de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie was: *'The Special Courts and the Special Court of Cassation caused less criticism than any other type of judicial action against collaborators. This is partly because of the excellent qualities of their judges and the Parquet, partly because the practices of the Special Courts were relatively close to ordinary Dutch legal practices.'*¹³⁵⁸

Naast de berechting door de Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie analyseert Mason ook de tribunaalberechting.¹³⁵⁹ Zijn oordeel over de tribunaalberechting is tweeledig. De wetsbesluiten kunnen in zijn ogen absoluut geen genade vinden, maar van het werk van de tribunalen in de praktijk bewondert hij de berechting, door de *'excellent qualities of both the jurists and non-jurists'*.¹³⁶⁰

H.L. Mason gaf aan dat het systeem van de buitengerechtelijke afdoening in zijn ogen te ongelijk in uitvoering was geweest om er een uniform oordeel over uit te spreken. Maar het gebrek aan uniformiteit bij deze vorm van afdoening creëerde in de ogen van Mason een ernstige vorm van rechtsongelijkheid tussen de vijf verschillende ressorts.¹³⁶¹

Op basis van mijn studie onderschrijf ik, in ieder geval voor de Kamer Groningen en voor de Bijzondere Raad van Cassatie bij de behandeling van Groningse zaken, dat de raadsheren betrokken bij de rechtspleging uitstekende raadsheren waren. Datzelfde gold overigens ook voor de advocaten-fiscaal A.H.S. van der Wijck en J.C. Louët Feisser. In de sententies van de Kamer Groningen blijkt ook duidelijk dat de rechtspraak en de motivering voor de op te leggen straf dicht tegen de Nederlandse commune strafrechtspleging aan zaten. Ook ben ik het eens met zijn observatie over het Tribunaalbesluit en de tribunaalberechting, die grote overeenkomst vertoont met de conclusie van Noach hierover, namelijk

¹³⁵⁷ H.L. Mason, *The purge of the Dutch quislings. Emergency justice in the Netherlands*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1952, voorwoord.

¹³⁵⁸ Mason 1952, p. 69; Noach 1948, p. 37.

¹³⁵⁹ Mason 1952, p. 69-79 tribunaalberechting, p. 79-84 buitengerechtelijke afdoening, p. 85-139 zuivering.

¹³⁶⁰ Mason 1952, p. 79.

¹³⁶¹ Mason 1952, p. 79-84, citaat, p. 82.

dat het Tribunaalbesluit een slecht besluit was, maar dat de leden van de Tribunaalkamers, zowel juristen als leken, uitstekend werk hebben verricht. Voor wat betreft de buitengerechtelijke afdoening kan ik aan zijn conclusie nog toevoegen, dat het gebruik van uitsluitend de dossiers van 'lichte zaken' zonder het horen van de verdachte of zijn raadsman, gezien de problemen rond onvolledige en zoekgeraakte dossiers, bij het geven van advies in een onbekend aantal gevallen onvermijdelijk tot een onjuist of te zwaar advies hebben geleid.

A.D. Belinfante, 1978

A.D. Belinfante heeft een standaardwerk geschreven over de bijzondere rechtspleging. Daarbij heeft hij zich niet uitsluitend beperkt tot literatuuronderzoek, maar ook zijn eigen ervaringen, als functionaris van het Directoraat-Generaal voor de bijzondere rechtspleging, opgenomen in zijn boek. Hij heeft uitgebreid de totstandkoming van de bijzondere rechtspleging beschreven, inclusief het Tribunaalbesluit en de buitengerechtelijke afdoening volgens Besluit F280. Overigens noemt hij zijn werk zelf een geschiedkundig werk en heeft hij om die reden op verschillende juridische aandachtspunten niet al te diep willen ingaan.¹³⁶²

Belinfante bekritiseerde het ontbreken van hoger beroep in de bijzondere rechtspleging en in de tribunaalberechting. Volgens hem was het een rechtsbeginsel van behoorlijk procesrecht, dat iemand die door de rechter veroordeeld is, de mogelijkheid zou hebben zijn zaak bij een hogere rechter voor te leggen.¹³⁶³ Wat betreft de bijzondere rechtspleging is hij van mening dat *'deze geremd werd, door het feit dat men na de oorlog slecht op de hoogte was van wat zich tijdens de bezetting had afgespeeld'*.¹³⁶⁴ Over de berechting van oud-verzetssrijders is hij ambivalent, maar vermeld wel dat J. Zaaijer, procureur-fiscaal in Den Haag, geen enkele zaak heeft laten berechten van oud-verzetsslieden. Belinfante schetst de in 1945-1950 heersende mening dat na verloop van tijd de Bijzondere Gerechtshoven milder zijn gaan straffen, maar voegt eraan toe dat het uit zijn onderzoek niet gebleken is.¹³⁶⁵ Dat er geen bijtjesdag in Nederland heeft plaatsgevonden is volgens Belinfante vooral te danken aan de massale en snelle arrestaties.

Het Tribunaalbesluit was volgens A.D. Belinfante *'een theoretische misser'*; het was geen tuchtrecht maar vermomd strafrecht en de opgelegde maatregelen waren geen administratieve maatregelen, maar strafmaatregelen. Hij stelt dat de met de tribunaalrechtspleging belaste mensen wegen hebben gezocht en gevonden om haar aan te passen aan wat na de bevrijding nodig was: *'individuele beoordeling van degenen, die wij tijdens de bezetting collectief als onpersoonlijke vijand hadden beschouwd'*.¹³⁶⁶ Tot slot geeft hij aan dat er verschillende gratiegolven zijn geweest voor (groepen van) 'politieke delinquenten'.

In de Conclusie en Samenvatting van zijn boek is hij vrij negatief in zijn beoordeling van de wetgeving over de tribunaalberechting, maar komt, evenals deze studie tot de conclusie dat *'de feitelijke wijze van werken van de Tribunalen, die van stonde af aan zich als rechter hebben opgesteld en de methoden van de onafhankelijke rechter hebben toegepast. De deelneming van leken aan de tribunaalrechtspraak heeft deze gelukkige ontwikkeling niet in de weg gestaan. Het algemene oordeel over deze vorm van lekenrechtspraak is dan ook gunstig.'*¹³⁶⁷

Belinfante schreef in de inleiding van zijn boek *'In plaats van Bijtjesdag'* dat hij voor zijn boek geen onderzoek heeft gedaan in de vele duizenden dossiers, maar zich 'beperkt' heeft tot gedrukte bronnen.¹³⁶⁸ Met zijn conclusies over de bijzondere rechtspleging en de Tribunaalberechting ben ik het, op grond van mijn onderzoek van de dossiers, geheel eens. Ook zijn conclusie dat hem niets gebleken is van mildere bestaafing na verloop van tijd ben ik het, gezien de uitkomsten van de berechting door de Kamer Groningen, geheel eens. Zijn ambivalente standpunt over het berechten van

¹³⁶² Belinfante 1978, p. 334.

¹³⁶³ Belinfante 1978, p. 272-273.

¹³⁶⁴ Belinfante 1978, p. 618.

¹³⁶⁵ Belinfante 1978, p. 368, 607, 382.

¹³⁶⁶ Belinfante 1978, p. 50.

¹³⁶⁷ Belinfante 1978, p. 608.

¹³⁶⁸ Belinfante 1978, p. 15.

oud-verzetssrijders deel ik echter niet. Ik ben van mening dat als men, zoals de Nederlandse regering in Londen zich voorgenomen had, mede door berechting de Nederlandse rechtsstaat wil herstellen, na de periode van rechteloosheid, men zijn ogen niet mag sluiten voor daden verricht door oud-verzetssrijders. Het beleid bij de bijzondere rechtspraak in Groningen, dat geresulteerd heeft in rechtspraak over oud-verzetssrijders, waarbij hun verzetsdaden in de oorlog werden meegewogen, was volgens mij de juiste beslissing.¹³⁶⁹

P. Romijn, 1989

In 1989 verscheen het proefschrift *'Snel, Streng en Rechtvaardig'. De afrekening met de 'foute' Nederlanders* van Peter Romijn.¹³⁷⁰ Romijn onderzocht de relatie tussen de regering en de (oud-) illegalen bij de bijzondere rechtspleging en de zuivering na de Tweede Wereldoorlog. Het centrale thema is zijn boek is de bijzondere rechtspraak in de machtsstrijd achter de schermen tussen de regering en diverse groepen van oud-illegale werkers. P. Romijn concludeert dat het justitieapparaat, ondanks alle fouten en bedenkingen, de berechting adequaat heeft uitgevoerd en dat Nederland daarmee de vergelijking met de meeste andere landen goed kan doorstaan.¹³⁷¹ Tegelijkertijd stelt hij in zijn proefschrift echter: *'Op grond van dit onderzoek kan worden vastgesteld dat niet een nationaal onvermogen tot een radicale zelfreiniging heeft gezegevierd, maar veel eerder de bestuurs- en overtuigingskracht van de naoorlogse elites die een gematigde en pragmatische politiek wilden voeren.'*¹³⁷² Romijn voegt daar aan toe dat G.E. Langemeijer over de bijzondere rechtspleging had aangegeven dat de bijzondere rechtspleging niet op een objectieve manier was gestart. *'Wel te goeder trouw, maar toch in geest van opwinding.'*¹³⁷³

Over de bijzondere rechtspleging was hij van mening dat *'de rechtspraak, de politiek en de publieke opinie, naar we mogen aannemen in deze volgorde, onmiskenbaar milder [waren] ten aanzien van de politieke delinquenten.'*¹³⁷⁴ Daarnaast stelde hij: *'het is duidelijk dat ten gevolge van de chaotische omstandigheden waaronder de bijzondere rechtspleging van start ging een snelle berechting onmogelijk kon worden gerealiseerd'*. En dat die snelle berechting in de zomer van 1945 'een illusie' bleek.¹³⁷⁵ Hij beschrijft ook de problemen met dossiers in Amsterdam. Volgens hem werden de dossierstukken en archivalia los in de kelder gestort, om te zorgen dat de stukken niet in de weg lagen van de medewerkers.¹³⁷⁶ P. Romijn is kritisch over de werkwijze van de officieren-fiscaal bij de buitengerechtelijke afdoening. Het ging hem om de werkwijze bij verdwenen kostbaarheden, goederen en geld van 'politieke delinquenten'. De officieren-fiscaal lieten hen eerst een brief tekenen waarin zij afstand hiervan deden, voordat een advies gestuurd werd om hen (on)voorwaardelijk buiten vervolging te stellen. Romijn bestempelt deze gang van zaken als *'gelegaliseerde diefstal'*.¹³⁷⁷ Tot slot bekritiseert hij het ontbreken van een Interneringsregeling voor diegenen die op grond van een maatregel opgelegd door één van de 120 Kamers van de Tribunaal geïnterneerd werden: *'Omdat de Tribunaal geen vrijheidsstraf in de zin van de wet oplegden, maar een tuchtrechtelijke maatregel van internering, moest er een wettelijke regeling komen voor de detentie van deze groep in afzonderlijke interneringskampen'*.¹³⁷⁸ Volgens Romijn, en met hem onder andere de voorzitters van de Tribunaalkamers, was het uitblijven tot november 1946 van een dergelijke regeling een grote ommissie in de tribunaalberechting.

Dat het justitieapparaat ondanks alle fouten en bedenkingen de berechting adequaat heeft uitgevoerd, onderschrijf ik. Maar ik ben wel van mening dat de gelegaliseerde diefstal in de naoorlogse periode veel verder gegaan is dan alleen bij de voorwaardelijke buitenvervolginstelling. Zoals de Stichting

¹³⁶⁹ Belinfante 1978, p. 619; Zie ook rubriek 7.5.2.3.

¹³⁷⁰ P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. De afrekening met de 'foute' Nederlanders*, proefschrift, Olympus Amsterdam, 1989.

¹³⁷¹ Deoorlog.nps.nl/page/mappen/780847/Bijzondere+rechtspleging.

¹³⁷² Romijn 1989, p. 269.

¹³⁷³ Romijn 1989, p. 225, noot 110.

¹³⁷⁴ Romijn 1989, p. 171 en de daar vermelde noten 25 en 26.

¹³⁷⁵ Romijn 1989, p. 165.

¹³⁷⁶ Romijn 1989, p. 165.

¹³⁷⁷ Romijn 1989, p. 222-223.

¹³⁷⁸ Romijn 1989, p. 214.

Toezicht Politieke Delinquenten het geformuleerd heeft: er heeft zich in Nederland geen bijtjesdag voorgedaan, maar wel een materiële bijtjesdag. Van het ogenblik af dat iemand, terecht of onterecht, gearresteerd was als ‘politiek delinquent’ was hij (of zij) niet alleen van zijn vrijheid beroofd, maar werd zijn woning, zijn inboedel, kostbaarheden, sieraden en geld in beslag genomen. Ook als gebleken was dat de betreffende persoon onschuldig was, bleek het zeer moeilijk, zo niet onmogelijk om iets van de in beslag genomen goederen terug te krijgen. Zoals de minister van Justitie het in 1950, bij de behandeling van het ontwerp van de Wet Schadevergoeding onterechte detentie, formuleerde: *‘Het probleem rond geroofde inboedels te precair.’* Hij adviseert *‘hier niet in roeren’*. Bovendien zijn, volgens de minister, *‘veel dossiers zoek of incompleet of niet-bestaand’*.¹³⁷⁹ Zijn conclusie dat in het begin van de bijzondere rechtspleging strenger is bestraft dan in latere jaren, wordt in mijn studie naar de rechtspraak in de Kamer Groningen duidelijk weersproken. In Groningen is juist het tegenovergestelde gebeurd. Het ontbreken van een interneringsregeling was ook naar mijn mening, een grote omissie. Hierdoor waren de geïnterneerden overgeleverd aan de ideeën en het humeur van de kampcommandanten en de bewakers, zonder een mogelijkheid hiertegen in beroep te kunnen gaan.

H. Piersma, 2001 en H. Fühner, 2005

In de studies van H. Piersma¹³⁸⁰ en H. Fühner¹³⁸¹ wordt aangegeven hoe er een omslag plaatsvond in de opvattingen over de berechting van oorlogsmisdadigers. De beoogde strenge bestraffing, tot en met de doodstraf, maakte volgens deze auteurs onder invloed van een nieuwe ‘humanitaire’ stroming in het strafrecht, maar vooral ook in de politiek, plaats voor de gedachte dat ook voor oorlogsmisdadigers de straf mede gericht moest zijn op herintegratie. Tegelijkertijd nam echter de gevoeligheid voor het leed van slachtoffers toe. Hierdoor botsten in de periode 1969-1972 beide opvattingen in Nederland met elkaar in een hevige discussie over de vrijlating van de Drie van Breda.¹³⁸²

Uit mijn studie is echter gebleken dat de bijzondere rechtspraak in Groningen – met inachtneming van alle facetten van de ‘humanitaire stroming’ (omstandigheden en achtergrond daad en dader, onderzoek naar geestesvermogen, rekening houden met alle facetten in elke individuele strafzaak) – wel degelijk in staat en bereid is geweest om zware straffen en zelfs de doodstraf op te leggen aan diegenen die zich veelvuldig aan zeer ernstige misdrijven hadden schuldig gemaakt. Ook heeft de Kamer Groningen zelfs na een lagere eis van de advocaat-fiscaal vier maal besloten om de doodstraf op te leggen. De enige reden dat de straffen, inclusief de doodstraffen verminderd, gewijzigd of kwijtgescholden werden, was mijns inziens het beleid van de opeenvolgende Nederlandse regeringen om zo snel mogelijk zo veel mogelijk ‘politieke delinquenten’ uit internering vrij te laten en om zo min mogelijk doodstraffen uit te voeren. Dat minister van Justitie Van Maarseveen hierbij als argument gebruikte dat *‘het Nederlandse volk niet veel doodstraffen aankan’*, is naar mijn mening slechts een poging geweest om het eigen politieke beleid te verdedigen.¹³⁸³

J. Meihuizen, 2003

Het proefschrift van J. Meihuizen analyseert de berechting door de Tribunalen, Bijzondere Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie van economische collaborateurs.¹³⁸⁴ Hij behandelt niet alleen de instelling, samenstelling en werkwijze van de Tribunalen inzake berechting van

¹³⁷⁹ Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, zitting 1948-1949, bijlagen 762-8, 9, memorie van toelichting en memorie van antwoord van het ontwerp van de wet tegemoetkoming ten onrechte als politieke delinquenten behandelen voor schade ten gevolge van bewaring politieke delinquenten; Romijn 1989, p. 223 : *Niet voor niets hebben officieren-fiscaal en Tribunaalkamers als bijzondere voorwaarde opgelegd dat de vrijgelatene formeel afstand deed van de onvreemde goederen. In de ogen van de betrokkenen werd aldus diefstal gelegaliseerd’.*

¹³⁸⁰ H. Piersma, *De drie van Breda: Duitse oorlogsmisdadigers in Nederlandse gevangenschap, 1945-1989*, dissertatie Uitgeverij Balans Amsterdam, 2001.

¹³⁸¹ H. Fühner, *Nachspiel: die Niederländische Politik und die Verfolgung von Kollaborateuren und NS-Verbrechern, 1945-1989*, Waxmann, 2005.

¹³⁸² Ontleend aan de webpublicatie van I. de Haan, *Breuklijnen in de geschiedschrijving van de Jodenvervolgung. Een overzicht van het recente Nederlandse debat*, p.35; H. Piersma, *De Drie van Breda. Duitse oorlogsmisdadigers in Nederlandse gevangenschap 1945-1989*, uitgeverij Balans Amsterdam, 2005.

¹³⁸³ Zie rubriek 10.5.2.

¹³⁸⁴ J.P. Meihuizen, *Noodzakelijk Kwaad. De bestrafing van economische collaboratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog*, uitgeverij Boom, Amsterdam 2003.

economische collaboratie. Ook heeft hij de totstandkoming en samenstelling van de Bijzonder Gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie bestudeerd. Meihuizen trekt scherpe conclusies: De naoorlogse regering wilde eigenlijk helemaal niet dat het bedrijfsleven, *'ter verantwoording werd geroepen'*. De berechting en bestraffing waren 'eerst en vooral' een 'noodzakelijk kwaad'. Volgens Meihuizen was het vervolgingsbeleid er *'weloverwogen op gericht degenen die van belang waren voor de wederopbouw te sauveren'* en was er sprake van *'klassenjustitie'*. *'In nauwe samenwerking met de ambtelijke, politieke en justitiële elites probeerde de industriële elite aan strafrechtelijke aansprakelijkheid te ontkomen' en werd 'in eendrachtige samenwerking [...] alle gevaar afgewend.'*¹³⁸⁵ Halverwege 1946 kwamen de tekortkomingen meer en meer aan het licht: *'Vanaf medio 1946 werd op vele terreinen "zichtbaar" dat de slag om de bijzondere rechtspleging en de zuivering verloren dreigde te gaan.'*¹³⁸⁶

Meihuizen uitte scherpe kritiek op het benoemingsbeleid ten aanzien van de leden van de Bijzondere Gerechtshoven. De eis te stellen aan de personen om benoemd te worden in een Kamer van een Bijzonder Gerechtshof was, volgens Meihuizen: dat ze *'geen enkele blij gegeven hebben van zwakheid uit vaderlands oogpunt.'* Wat betreft hun competentie mag er *'geen sprake zijn van een geen evidente lage taxatie van hun bekwaamheid'*.¹³⁸⁷

Op grond van mijn onderzoek kan ik slechts voorzichtig beoordelen hoe de Groningse berechting van economische collaboratie is geweest. In de Kamer Groningen zijn namelijk vrijwel geen personen berecht voor economische collaboratie en diegenen die berecht zijn, waren 'kleine vissen'. In slechts één dossier is sprake van economische collaboratie in de tenlastelegging. Dit betrof een zaak waarbij de betrokkene verdacht werd van verraad, en daarnaast van economische collaboratie.¹³⁸⁸ Wel is mij opgevallen dat in de door mij onderzochte rechtspraakdossiers van de Kamer Groningen regelmatig informatie te vinden was over notarissen en makelaars die bemiddeld en gehandeld hebben bij de 'verkoop' van Joods onroerend goed. Maar ik ben geen enkele berechting van leden van deze beroepsgroepen tegengekomen. En tijdens mijn globale onderzoek van de maatregelen opgelegd door het Tribunaal Groningen heb ik wel berechtingen gevonden van diegenen die Joods onroerend goed gekocht hadden, maar niets over de notarissen waarbij de akten verleden waren of makelaars die Joods onroerend goed te koop hadden aangeboden.

De dissertatie van Meihuizen bevat een schat aan informatie over de omstandigheden rond de berechting van economische collaboratie op en geeft een scherp inzicht in het beleid van de naoorlogse regeringen op dit gebied. Ook hier was het standpunt van de regering in Londen dat alle collaborateurs gestraft moesten worden, onder druk van de omstandigheden gewijzigd in een beleid waarbij vele economische collaborateurs, vanwege hun economisch belang na de oorlog, gespaard zijn.

Sj. Faber en G. Donker, 2010

Dit was het eerste boek waarin aan de hand van de dossiers van het Centraal Archief bijzondere rechtspleging getracht is een inzicht te geven in de werking van de bijzondere rechtspleging.¹³⁸⁹ Uit hun boek wordt duidelijk dat de dossiers van het Centraal Archief bijzondere rechtspleging een schat aan informatie bevatten. Over de daders en hun daden, hun verweren en verontschuldigungen, de motiveringen voor de opgelegde straffen, (bijzondere) bewijsmiddelen en in een aantal gevallen ook de beoordeling van de daders door de Kamer Groningen in de sententies. Daarnaast is ook over hun slachtoffers veel informatie te vinden. Door wie ze zijn opgespoord, verraden en gearresteerd en wat er met hen tijdens en na de arrestatie is gebeurd.

Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging is inderdaad een bijzonder en op vele terreinen uniek archief. In deze dossiers is niet alleen veel informatie te vinden over de verdachten en hun daden,

¹³⁸⁵ www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/6209/collaboratie-in-de-doofpot.html.

¹³⁸⁶ Meihuizen 2003, p. 272.

¹³⁸⁷ Meihuizen 2003, p. 196.

¹³⁸⁸ Archief CABR, inv. nr. 71727.

¹³⁸⁹ Sj Faber en G. Donker, *Bijzonder Gewoon. Het Centraal Archief bijzondere rechtspleging (1944-2010) en de 'lichte gevallen*, Uitgeverij Waanders Zwolle, eerste druk 2000, tweede gewijzigde en uitgebreide druk 2010.

maar ook over hun slachtoffers. Informatie over huiszoekingen, arrestaties, verraad en deportatie. Hoewel slachtoffers geen stem hadden in de naoorlogse rechtspleging, heb ik daarom gemeend een overzicht op te moeten nemen van de verschillende groepen slachtoffers van de misdaden, voorkomend in de zittingsdossiers van de Kamer Groningen.

12.3 Lessen te trekken uit de bijzondere rechtspleging

Hoe zinvol is het om lessen te trekken uit de bijzondere rechtspleging die halverwege de vorige eeuw werd opgetuigd en heeft gefunctioneerd in een maatschappij die we ons nauwelijks meer kunnen voorstellen? Heeft Nederland een betere oorlogswet nodig? Wetgeving zal oorlog, collaboratie en oorlogsmisdaden niet voorkomen. W.M.E. Noach stelde over het voorkomen van de grootscheepse collaboratie in de toekomst: *‘Er was geen sprake van preventie als grond voor de strafmaat. Zo een herhaling van het gebeurde der achter ons liggende jaren voorkomen wil worden, dan zal dit niet langs de weg van het strafrecht, maar langs die van opvoeding tot een juist begrip van zuivere burgerplicht moeten gebeuren’*.¹³⁹⁰ Evenals W.M.E. Noach is H.L. Mason bezorgd over de mogelijkheden om in de toekomst collaboratie en berechting alleen door wetgeving te bestrijden. Hij schrijft:

‘Such outstanding experts as Dautricourt and Noach doubted it. (...) Dr. Noach came to the following conclusion: Just as the prohibitive provisions of articles 101 and 102 of the (pre-war) Penal Code did not prevent the committing of these crimes during the occupation, so for the future it will not be possible to find a formulation of laws which will prevent aid to the occupier in case of a new war and occupation’.¹³⁹¹

Hoe garandeert Nederland dat deze collaboratie en misdrijven niet opnieuw gepleegd zullen worden in een toekomstige oorlog? Uit dit onderzoek blijkt dat voor snelle, strenge en rechtvaardige berechting na een oorlog van tevoren de hoofdlijnen van deze berechting vastgelegd en geregeld moeten zijn. Daarom is het zinvol om te bezien wat er nodig is en of er nu voldoende in wetgeving is vastgelegd voor berechting na een noodtoestand, oorlog of bezetting. Om te weten wat er nodig is, kunnen we lering trekken uit de problemen signaleerd bij de berechting van oorlogsgelateerde misdrijven, collaboratie en oorlogsmisdrijven. Naar mijn idee zijn deze problemen toe te schrijven aan drie ‘lijnen’:

1. De wetgeving was niet toegerust op een oorlog of noodtoestand.
2. De taakverdeling tussen de drie staatsorganen – wetgever, uitvoerende macht en rechtsprekende macht – was ad hoc en niet professioneel volgens de gebruikelijke standaard van evenwicht tussen de staatsmachten.
3. Het beheer van de middelen, de faciliteiten en het personeel bij zowel het Openbaar Ministerie als de zittende magistratuur was problematisch.

12.3.1 Huidige wetgeving over gezag en bestrafing na een oorlogssituatie

Op dit ogenblik (2015) gelden de volgende wetten en besluiten met betrekking tot gezag en recht tijdens en na een noodtoestand, oorlog of bezetting. Het zijn:

- Wet Oorlogsstrafrecht 1952 (WOS)
- ‘Aanwijzingen’ 1962
- Oorlogswet Nederland 1964 gewijzigd in 1996
- Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden 1996
- Wet internationale misdaden 2003 (WIM), aangevuld en gewijzigd in 2006-2013

Het was al in Londen duidelijk geworden dat Nederland na de oorlog behoefte zou hebben aan oorlogswetgeving op grond van de lessen geleerd uit de moeizame totstandkoming van de wetgeving voor de berechting van oorlogsgelateerde misdrijven in Londen (Besluit D61-D64). Om in de toekomst gebruik van het subjectief staatsnoodrecht te vermijden werd door de regering besloten om deze materie in wetgeving om te zetten. De Wet Oorlogsstrafrecht moest de opvolger worden van de Besluiten betreffende de Bijzondere rechtspleging uit 1943. Daarnaast werd op basis van het Landoorlogreglement(1907) en de Oorlogswet Nederland(1899) en het Besluit op de Bijzondere Staat

¹³⁹⁰ Noach 1948, p. 166.

¹³⁹¹ Mason, p. 161, 163.

van Beleg (Besluit D60 uit 1943) vanaf 1948 gewerkt aan nieuwe wetgeving met betrekking tot regeling van arrestatie-, opsporingsbevoegdheid en gezag na een volgende noodtoestand.

De huidige wetgeving vertoont nog steeds een aantal lacunes, vergelijkbaar met die tijdens de periode van de bijzondere rechtspleging. Deze duid ik hierna aan per wet.

De Wet Oorlogsstrafrecht 1952 (WOS)

Deze wet werd ten opzichte van de Besluiten D61-D64 op sommige punten uitgebreid en op andere punten beperkt. Bijzonder is dat in de Wet Oorlogsstrafrecht (WOS) geen artikel opgenomen is om de rechter de mogelijkheid te geven om geen straf op te leggen, analoog aan artikel 10 van het Besluit Buitengewoon Strafrecht (D61).¹³⁹² Noch is een uitzondering gemaakt voor vrijspraak van verraad, artikel 26, lid 5 BBS.¹³⁹³ Tijdens de voorbereidingen voor het opstellen van deze wet, werden in Genève de vier verdragen inzake het humanitaire recht aangenomen. Dit was voor de commissie reden om in de Wet Oorlogsstrafrecht ook twee artikelen op te nemen over de bestraffing van oorlogsmisdadigers, artikel 9 en 10. Op 28 april 1952 stelt L.A. Donker een amendement voor betreffende het kunnen opleggen van de doodstraf in artikel 4. De minister past de tekst van het artikel vervolgens aan het amendement aan.

P. Sj. Gerbrandy, L.A. Donker en B. Stokvis, leden van de Tweede Kamer, J.M. van Bemmelen, hoogleraar strafrecht en Th. W. van den Bosch, substituut-officier in Assen, hebben uitgebreid de concept-wet bekritiseerd. De niet opgevolgde kritiekpunten waren:

- Er mist een strafbaarstelling van staats- en publieksdienst. (Gerbrandy)
- In de wet is niet opgenomen dat beroep op artikel 42 en 43 Sr in het oorlogsstrafrecht niet mogelijk zal zijn. (Donker)
- Artikel 8 is te vaag geformuleerd. (V.d. Bosch, Stokvis)
- De kritiek op de verruiming van de inbewaringstelling van twee dagen tot maximaal één jaar. (De Haas)
- De misdrijven begaan door de eigen strijdkrachten zouden berecht moeten worden, gezien de mishandelingen bij arrestatie en internering na de oorlog. (V.d. Bosch)
- Het recht om aangifte te doen door een buitenlandse partij tegen Nederlandse onderdanen was niet geregeld. (V.d. Bosch)
- Buitenlanders zouden het recht moeten krijgen om zich door landgenoot-raadsheren te laten bijstaan.
- Artikel 12 Sv zou onverkort in de wet opgenomen moeten worden. (V.d. Bosch, Van Bemmelen)
- De doodstraf zou ook mogelijk moeten zijn voor misdrijven gepleegd in de tijd wanneer oorlog dreigende is. (V.d. Bosch)¹³⁹⁴

De wet Oorlogsstrafrecht werd op 6 mei 1952 aangenomen door de Tweede Kamer der Staten-Generaal.¹³⁹⁵

In de Wet Oorlogsstrafrecht zijn geen regels voor berechting van onvaderlandslievend gedrag (collaboratie) opgenomen. Ondanks het feit dat tijdens de oorlog het Tribunaalbesluit voor de berechting van collaboratie, tussen juni 1943 en september 1944, zeer moeizaam tot stand gekomen was. *'Met opzet'*, zo geeft de minister van Justitie aan, *'heeft de Regering niet voorgesteld de handelingen, omschreven in het Tribunaalbesluit, in dit ontwerp strafbaar te stellen. Zij achtte het niet mogelijk de normen voor goed Nederlands gedrag, welke in een volgende oorlog in acht genomen zullen dienen te worden, reeds thans vast te stellen.'*

Hoewel strafbaarstelling in de Wet Oorlogsstrafrecht of een andere wettelijke regeling van onvaderlandse gedragingen in de toekomst het grote voordeel zou mee brengen, dat men na een bezetting niet opnieuw zijn toevlucht behoeft te nemen tot de wel zeer onbevredigende

¹³⁹² Volgens artikel 10 Besluit D61 kon de rechter bepalen, dat geen straf wordt toegepast, indien blijkt, dat de schuldige het feit heeft begaan om den vijand te benadeelen of door of vanwege den vijand of diens helpers beraamde maatregelen te beletten, belemmeren of vrijdelen.

¹³⁹³ Art. 26 lid 5 BBS: Niet strafbaar is hij, die een feit heeft gepleegd met het oogmerk om aan door Ons gegeven wettelijke voorschriften te beantwoorden of om het algemeen belang te dienen.

¹³⁹⁴ N. de Keijzer, Oorlogsmisdrijven en het beroep op wettelijk voorschrift of ambtelijk bevel: artikel 10 lid 1 van de Wet Oorlogsstrafrecht, in: *Militair Rechterlijk Tijdschrift* 1980, p. 344-360; Handelingen, II, zitting 1951-1952, Kamerstuk 2258, voorlopig verslag; J.M. van Bemmelen, Kritiek op de ontwerp wet oorlogsstrafrecht in *NJB* 1951, p. 839 e.v.; Th. W. van den Bosch, Het wetsontwerp oorlogsstrafrecht, in: *Tijdschrift voor Strafrecht* 1952, deel LXL, p. 20-23.

¹³⁹⁵ Archief AOK, inv. nr. 408, wet Oorlogsstrafrecht.

strafbaarstelling achteraf, houdt de minister vast aan zijn besluit om niet nu al voor een volgende oorlog regels voor onvaderlandslievend gedrag op te stellen.¹³⁹⁶ *‘Uitdrukkelijk is in de voorlaatste alinea van de algemene beschouwingen van de Memorie van Toelichting opgemerkt, dat in omstandigheden die thans nog niet kunnen worden voorzien, wellicht nog andere maatregelen zullen moeten worden getroffen door de dan aanwezige wetgever.’* Dit betekent dat in toekomstige conflicten toch weer gewerkt zal moeten worden met ad hoc staatsnoodrecht om uitbreiding van deze wet te kunnen bewerkstelligen.

De ‘Aanwijzingen’ 1962

Na de oorlog is ook, met het oog op de problemen rond het navolgen van de ‘Aanwijzingen’ uit 1937 tijdens de Duitse bezetting, gewerkt aan het opstellen van nieuwe ‘Aanwijzingen’. Uiteindelijk zijn in 1962 nieuwe ‘Aanwijzingen’ door de regering aangenomen. Het centrale thema in de nieuwe aanwijzingen is het zo lang mogelijk op zijn post blijven van overheidsdienaren en protesteren. Dit is dezelfde centrale opdracht als in de ‘Aanwijzingen’ uit 1937. Velen zijn in gewetensnood gekomen tijdens de oorlog over het al dan niet voldoen aan deze opdracht, of als zij zich eraan gehouden hebben, beticht van medewerking aan het beleid van de Duitse bezetters.

Als er zich nu een nieuwe oorlog of bezetting zou uitbreken, zullen de nieuwe ‘Aanwijzingen’ 1962 net zomin houvast bieden en opgevolgd kunnen worden als de oude uit 1937.¹³⁹⁷

De Oorlogswet Nederland 1964, gewijzigd in 1996

Na de Tweede Wereldoorlog was de regering van mening dat de Oorlogswet Nederland toe was aan herziening, aangezien de oude Oorlogswet 1899 alleen uitging van landlegers die tegen elkaar optrokken. Volgens de minister was het onmogelijk om met de Oorlogswet Nederland uit 1899 *‘een zodanig sluitend geheel vormen met voorzieningen op militair terrein, dat gekozen is voor het ontwerpen van een heel nieuwe Oorlogswet’*.¹³⁹⁸ In opdracht van de regering is een commissie benoemd om een nieuwe Oorlogswet op te stellen en aan te passen aan de nieuwe vormen van oorlogvoering. De bedoeling van deze wet moest zijn dat het in oorlogstijd voor de regering mogelijk zou moeten worden om, als het bestaan van de Staat op het spel staat, alle beschikbare krachten en hulpbronnen voor het behoud van de Staat in te zetten. Tussen 1948 en 1964 is aan een concept Oorlogswet Nederland gewerkt.¹³⁹⁹

Centraal in de nieuwe Oorlogswet Nederland waren de bevoegdheden van het Militair Gezag. Ondanks de problemen gerezen bij het geven van bevoegdheden voor internering en arrestaties aan slechts één orgaan, was in de nieuwe Oorlogswet weer de exclusieve bevoegdheid tot arresteren en interneren opgedragen aan het toekomstige Militair Gezag. Zoals gesteld in artikel 7 van de Oorlogswet: *voor zover mogelijk in overleg met burgerlijk gezag*. Dit ondanks de problemen rond de arrestatiebevoegdheid in 1944-1945. Na een nieuwe bezetting of oorlog kunnen dezelfde problemen weer de kop op steken.

De Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden(1996)

De Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden,¹⁴⁰⁰ aangenomen in 1996, dient om teksten en procedures in de noodwetgeving aan te passen en te uniformeren. Deze wet dient tevens als een overkoepelende wet over alle noodwetgeving. Als op dit ogenblik een noodtoestand in Nederland

¹³⁹⁶ Handelingen, II, zitting 1951-1952, Kamerstuk 2258, Vaststelling van de wet oorlogsstrafrecht, no 3: Memorie van Toelichting, p. 5-6.
¹³⁹⁷ Romijn 1989, p. 272 en de daar vermelde literatuur.

¹³⁹⁸ Handelingen II, *zittingsjaar 1955-1956*, Kamerstuknummer 4108, 3 Memorie van Toelichting op de ontwerp -Oorlogswet Nederland.

¹³⁹⁹ Handelingen II, *zittingsjaar 1955-1956*, Kamerstuknummer 4108, 3 Memorie van Toelichting op de ontwerp -wet Oorlogsrecht Nederland; Archief AOK, inv. nr.2020, Wet van 16 juli 1964 (Stb. 337), houdende nieuwe regelen met betrekking tot de staat van oorlog en beleg in Nederland; C.A.J.M. Kortmann, P.P.T. Bovendéert, *Inleiding constitutioneel recht*, Kluwer 2006, p. 147; B. van der Sloot, *De reikwijdte van de macht. Een verhandeling over staatsnoodrecht*, Radboud Universiteit Nijmegen masterscriptie 2009, p. 20-24; kranten/kb.nl Kritiek in de Rotterdamse Courant 12-3-49, 28-2-50, 1-3-50, Maasbode 16-3-50, de Gemeentestem 10-9-49; WET van 28 oktober 1954, houdende aanvaarding van een statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, artikel 34.

¹⁴⁰⁰ Wet van 3 april 1996, houdende regeling met betrekking tot uitzonderingstoestanden (Coördinatiewet uitzonderingstoestanden), Staatsblad 1996, 172.

uitbreekt, treedt een aantal wetten in werking op grond van deze Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden. In artikel 1 van deze wet is geregeld wat er moet gebeuren bij een beperkte of een algehele noodtoestand. Bij een beperkte noodtoestand zullen volgens artikel 7 de artikelen uit de wetten genoemd in lijst A in werking moeten treden. Op deze lijst staat onder andere de Oorlogswet Nederland. Van de Oorlogswet Nederland treden dan artikelen 9 tot en met 23 in werking. Bij een algehele noodtoestand treden de artikelen uit de wetten genoemd op lijst B in werking. Van de Oorlogswet Nederland treden in dat geval de artikelen 9 tot en met 43, gezamenlijk of afzonderlijk, en de artikelen 44-53 in werking. De Oorlogswet Nederland 1964 is in 1996 taalkundig aangepast aan de andere noodwetgeving en opnieuw uitgebracht.¹⁴⁰¹

Het probleem in de Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden is het feit dat de zittende minister-president het besluit moet nemen om een beperkte of uitgebreide noodtoestand uit te vaardigen. Gezien het gedrag van minister-president De Geer in 1940, lijkt dit een zwakke maar essentiële schakel in deze wet.

*Wet internationale misdrijven (WIM)*¹⁴⁰²

De Wet internationale misdrijven stelt 'de ernstigste misdrijven die de gehele internationale gemeenschap met zorg vervullen' strafbaar. Het gaat hier om het misdrijf genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, foltering en oorlogsmisdrijven. Aanleiding voor deze wet is de totstandkoming van het Statuut van het Internationaal Strafhof.¹⁴⁰³ Ter implementatie van de strafrechtsartikelen in het Statuut is de Wet internationale misdrijven (WIM) opgesteld. In de memorie van toelichting legt de minister van Justitie uit dat overwogen is om de bepalingen van strafbaarstelling van internationale misdrijven op te nemen in de wet Oorlogsstrafrecht van 1952.

*'Na ampele overweging heeft de regering voor de laatste optie – een aparte wet, nevengeschiedt aan de WOS – gekozen. Overwegingen van wetseenvoud en wetssystematiek pleiten hiervoor. Ook de doelmatigheid van het wetgevingsproces is niet gediend met een integrale «verbouwing» van de WOS, nu grote delen van die wet geheel intact kunnen blijven, in het bijzonder de bovenbeschreven specifieke voorzieningen voor het geval van een oorlog waarbij het Koninkrijk is betrokken. De WOS herkeeg hiermee immers zijn oorspronkelijk zo bedoelde karakter van een oorlogswet, specifiek bedoeld voor de vervolging en berechting van een aantal delicten dat specifiek samenhangt met een gewapend conflict waarin het Koninkrijk verwikkeld is geraakt.'*¹⁴⁰⁴

Critici waren bang dat de Wet Oorlogsstrafrecht uit 1952 zou verdwijnen. Bovendien waren er, als de Wet Oorlogsstrafrecht 1952 in stand bleef, twijfels over de toepasbaarheid van deze wet in de toekomst.¹⁴⁰⁵ Volgens de minister van Justitie was in de Wet Oorlogsstrafrecht 1952 voor de berechting van misdrijven vallend onder artikel 8 en 9 van deze wet, universele jurisdictie gevestigd. Dit werd overgenomen in de Wet internationale misdrijven. De strafbaarstellingen opgenomen in artikel 8 en 9 van de Wet Oorlogsstrafrecht 1952 zijn in de nieuwe WIM opgenomen en uitgebreid in artikel 4 en 5. Bovendien bevat de WIM een aantal noodzakelijke voorzieningen van materieel strafrechtelijke en strafprocesrechtelijke aard, waaronder de aanwijzing van de (relatief) competente rechter.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰¹ Wet van 3 april 1996, houdende hernieuwde vaststelling van de Oorlogswet voor Nederland ter aanpassing aan de Grondwet en aan de Coördinatiewet uitzonderingstoestanden, Staatsblad 1996, Staatsblad 1996, 172.

¹⁴⁰² J.R.G. Jofriet, *De Wet internationale misdrijven: de internationale strafbaarstelling van de internationale misdrijven in het Nederlandse strafrecht*, Kluwer, 2009, p. 62; Wet van 19 juni 2003, houdende regels met betrekking tot ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht (WIM), Staatsblad 2003, 340.

¹⁴⁰³ B.V.A.Röling, Stand en ontwikkeling van het internationaal Strafrecht en de internationale rechterlijke organisatie, in: *Tijdschrift voor Strafrecht, deel LX, 1951*, p. 1-16 en 253-292. In dit artikel uit 1951 pleit Röling al voor het instellen van een Internationaal Strafhof. Uiteindelijk is dit hof, na vele pleidooien hierover, pas in 2002 opgericht.

¹⁴⁰⁴ zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-28337-3.pdf.

¹⁴⁰⁵ A. Klip, Komt er een einde aan de nationale strafvervolgning van internationale misdrijven? In: *Liber Amicorum voor Mischa Wladimiroff*, SDU uitgeverij Den Haag 2002, p. 263-279; E. van Sliedregt, Een bezinning op het oorlogsstrafrecht in: *Rede en Recht. Opstellen ter gelegenheid van het afscheid van Prof. mr. N. de Keijzer van de Katholieke Universiteit Brabant*, Gouda Quint Deventer 2000, p. 75-90; G.L. Coolen, Hoe zit dat met de andere in de Wet Oorlogsstrafrecht genoemde misdrijven? In: *idem*, p. 53-75; M.S. Groenhuijsen, Het Besluit Buitengewoon Strafrecht (1943) en het legaliteitsbeginsel in strafzaken, in: *idem*, p. 153-170; N. de Keijzer, Individuele aansprakelijkheid voor oorlogsmisdrijven, *Trema* 1997, p. 7-11; N. de Keijzer, Uitlevering voor politieke delicten? In: *Ars Aequi* 1999, p. 239-243.

Uiteindelijk staan de Wet Oorlogstrafrecht en de nieuwe Wet internationale misdrijven vanaf 2002 dus naast elkaar. Dit ondanks het feit dat na de Tweede Wereldoorlog grote problemen gerezen zijn over het onderscheid dat gemaakt werd tussen oorlogsgelateerde misdrijven en oorlogsmisdrijven en tussen Nederlandse ingezetenen en buitenlanders. Hierbij zou de eerste categorie via Besluit D61-D64 berecht moeten worden en niet vervolgd kunnen worden voor oorlogsmisdaden. De tweede categorie zou op grond van het Handvest van Londen voor oorlogsmisdaden begaan in Nederland berecht moeten worden. Deze scheiding heeft ertoe geleid dat er in geen enkele zaak, waarin een Nederlandse verdachte berecht is in Groningen (en waarschijnlijk in heel Nederland) een of meer oorlogsmisdrijven waren opgenomen in de tenlasteleggingen. Dit heeft heel grote gevolgen gehad voor de mogelijkheden om hen naar Nederland uitgeleverd te krijgen na een eventuele vlucht naar Duitsland. Personen verdacht van of berecht voor oorlogsmisdrijven of misdrijven tegen de menselijkheid konden en kunnen makkelijker uitgeleverd worden naar het land waar ze hun daden gepleegd hebben.

Ook na een toekomstige bezetting of oorlog kan zich dit probleem voordoen, nu er weer een onderscheid gemaakt is tussen oorlogsgelateerde misdrijven en oorlogsmisdrijven. De huidige tweedeling in een Wet Oorlogstrafrecht voor Nederlandse ingezetenen en een Wet internationale misdrijven kan in de toekomst dezelfde problemen oproepen.

12.3.2 Taakverdeling volgens Trias Politica in naoorlogse berechting

Terugkijkend op de bijzondere rechtspleging door de Kamer Groningen kan een aantal conclusies getrokken worden. Het feit dat de regering in Londen wel wetsbesluiten had uitgevaardigd voor de arrestatie en berechting na de oorlog, maar geen enkel uitvoeringsbesluit bij deze wetsbesluiten heeft genomen, heeft tot grote problemen geleid. Dat internering niet juridisch geborgd was, noch de rechten en plichten van geïnterneerden waren omschreven, heeft ertoe geleid dat geïnterneerden in de eerste anderhalf à twee jaar afhankelijk waren van de goedwillendheid van de kampcommandant en de bewaking. Dat de arrestatiebevoegdheid in handen was van één (te kleine) organisatie en die tot hen beperkte bevoegdheid niet werd aanvaard door andere organisaties, heeft daarnaast geleid tot grote chaos en onrecht voor de betrokkenen. Datzelfde geldt voor het feit dat in Engeland geen kampcommandanten waren opgeleid. De commandanten bleken daardoor voor een deel incompetent en niet op hun taak voorbereid.

Uit het archiefmateriaal dat voor deze studie is onderzocht, komt een beeld naar boven van gedegen rechtspraak in een onvoorstelbaar chaotische context. In elk van de hoofdstukken in dit proefschrift wordt elke keer vanuit een ander perspectief aan de orde gesteld hoe moeizaam het werk voor de functionarissen in de bijzondere rechtspleging geweest moet zijn; zonder vervoer, zonder huisvesting of meubilair, zonder adequate dossiervorming, met gebrek aan gekwalificeerd personeel, dubbele functies, beperkte toelagen. Ook daar zijn dus lessen te trekken.

Het feit dat pas in 1947 erkend werd dat oorlogsmisdaden misdrijven sui generis waren en dat ook Nederlandse handlangers van de Duitse bezetter oorlogsmisdaden gepleegd konden hebben, heeft ertoe geleid dat Nederlanders niet berecht zijn voor oorlogsmisdrijven, met alle gevolgen van dien ten aanzien van uitlevering. Alle berechtingen in Groningen van Duitse verdachten van oorlogsmisdaden zijn uitgesteld totdat de discussie over de rechtsmacht was geregeld bij Wet H233 in juli 1947. Hierdoor heeft hun berechting grote vertraging heeft opgelopen.

De vele graties door de regering verleend aan de berechte 'politieke delinquenten' hebben, zoals destijds al werd geconstateerd, het vertrouwen in de bijzondere rechtspleging ondergraven, hoewel het uit financieel, medisch en menselijk¹⁴⁰⁷ oogpunt mogelijk dringend noodzakelijk geacht werd om

¹⁴⁰⁶ www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/28337_wet_internationale_misdrijven, tekst ontleend aan het wetsvoorstel en de memorie van toelichting, zoals ingediend bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

¹⁴⁰⁷ Het was gebleken dat het uitsluiten van de 'politieke delinquenten' uit de samenleving door internering, ontzettingen uit de kiesrechten en het verlies van de Nederlandse nationaliteit bij grote groepen gedetineerden zorgde voor gevoelens dat ze geen deel meer van de Nederlandse samenleving uitmaakten. Dit is voor hun re-integratie en opname in de na-oorlogse samenleving onontbeerlijk.

de internering zo veel mogelijk te beëindigen. Dit leverde voor de bijzondere rechtspraak een merkwaardige spagaat op. Bijzondere Gerechtshoven en Tribunalen berechttten 'politieke delinquenten' en legden hen een maatregel of straf op, waarna de regering dit teniet deed door (ambtshalve) (groepsgewijze) graties en voorwaardelijke invrijheidstellingen. Dit beleid en ook het beleid van de regering ten aanzien van de executie van de doodstraf heeft tot veel onbegrip en kritiek geleid.

Het geheel van de bijzondere rechtspleging overziend, kan geconcludeerd worden dat de taken tussen de wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht ad hoc en niet professioneel zijn toegekend en verdeeld. Het evenwicht tussen de machten, dat het uitgangspunt is van de Trias Politica, was zoek. Rest de vraag: in hoeverre ligt in de huidige wetgeving de taakverdeling voor de drie machten vast, indien er oorlog uitbreekt of de noodtoestand moet worden afgekondigd? Er lijken op dit moment nauwelijks aanwijzingen dat het evenwicht tussen wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht beter is gewaarborgd.

Het ontbreken van een Besluit analoog aan het Tribunaalbesluit 1944, zal indien hiervoor niets geregeld wordt in wet- en regelgeving, dezelfde problemen doen ontstaan als bij de samenstelling van het Tribunaalbesluit, namelijk ad-hoc wetgeving, gebaseerd op subjectief staatsnoodrecht, mogelijk alleen vast te stellen door de regering zonder goedkeuring van het parlement en advies van de Raad van State. De mening van de minister van Justitie in 1948 dat *'in omstandigheden die thans nog niet kunnen worden voorzien, wellicht nog andere maatregelen zullen moeten worden getroffen door de dan aanwezige wetgever'*,¹⁴⁰⁸ deel ik dan ook niet. Een raamwet voor de berechting en bestraffing van collaboratie, samengesteld op basis van de richtlijnen in de Grondwet voor het tot stand komen van een wet, is mijns inziens verre te prefereren boven ad-hoc regelingen op basis van het subjectief staatsnoodrecht.

De taken toebedeeld aan een toekomst Militair Gezag op het gebied van opsporing en arrestatie zijn vrijwel gelijk aan de taak opgenomen in het Besluit op de Bijzondere Staat van Beleg. Door alleen het Militair Gezag het recht te geven op het verrichten van arrestatie en opsporing is tussen oktober 1944 en juni 1945 een grote chaos ontstaan bij arrestaties en interneringen. De les die hieruit getrokken kan en moet worden is dat in de huidige Oorlogswet Nederland de mogelijkheid moet worden opgenomen dat de regering ook deze taken aan andere groeperingen kan opdragen, naast het Militair Gezag. Indien een dergelijke regeling niet opgenomen wordt in de Oorlogswet Nederland, zullen ook hiervoor, voorbijgaand aan de Trias Politica, ad-hoc besluiten moeten worden genomen en zal een chaos bij arrestatie en berechting in de toekomst onvermijdelijk zijn.

12.3.3 Beheer van middelen, faciliteiten en personeel

Uit het archiefmateriaal dat voor deze studie is onderzocht, komt een beeld naar boven van gedegen rechtspraak in een onvoorstelbaar chaotische context. In elk van de hoofdstukken in dit proefschrift wordt elke keer vanuit een ander perspectief aan de orde gesteld hoe moeizaam het werk voor de functionarissen in de bijzondere rechtspleging geweest moet zijn; zonder vervoer, zonder huisvesting of meubilair, zonder adequate dossiervorming, met gebrek aan gekwalificeerd personeel, dubbele functies, beperkte toelagen.

Het beheer van de middelen, de faciliteiten en het personeel door zowel het Openbaar Ministerie als de zittende magistratuur was problematisch. Oorzaak daarvan waren de oorlogsomstandigheden en het ontbreken van een wetsbesluit waarin geregeld werd dat de organen van de Bijzondere Rechtspleging voorrang moesten krijgen bij de verdeling van de schaarse goederen. Dit heeft de start van de berechting en de resultaten van de rechtspraak qua inspanningen en duur sterk beïnvloed. Mijn indruk is dat er in het huidige systeem of de huidige wetgeving geen specifieke regelingen zijn opgenomen over het beheer van de rechterlijke organisatie indien er oorlog uitbreekt of de

¹⁴⁰⁸ Handelingen, II, zitting 1951-1952, Kamerstuk 2258, Vaststelling van de wet oorlogstrafrecht, no 3: Memorie van Toelichting, p. 5-6.

noodtoestand moet worden afgekondigd. Op basis van mijn onderzoek zou ik pleiten voor een voorrangsregeling die de grote belemmeringen aan de beheersmatige kant van bijzondere rechtspleging (grotendeels) weg zou nemen.

12.3.4 Tot besluit

Op grond van de negatief geëvalueerde aspecten in deze studie, kunnen voor de toekomstige berechting en arrestatie van oorlogsgerelateerde misdaden, oorlogsmisdaden en collaboratie de volgende aanbevelingen worden gedaan:

- Houd de huidige wetgeving met betrekking tot toekomstige berechting en arrestatie van oorlogsgerelateerde misdaden, oorlogsmisdaden en collaboratie, tegen het licht. Zowel materieelrechtelijk als procesrechtelijk op grond van de gesignaleerde problemen in deze studie.
- Leg duidelijk vast (in de Wet op de Rechterlijke Organisatie) wat organiek en beheersmatig de rechten van de rechterlijke organen zijn en wat de beheersmatige rol van het College van procureurs-generaal en de Raad voor de rechtspraak zijn, dit in verband met het uitbreiden van de rechterlijke macht (zowel Openbaar Ministerie als zittende magistratuur) voor de berechting van oorlogsgerelateerde misdaden, oorlogsmisdaden en collaboratie.
- Stel een richtlijn vast die voorrang regelt voor bijzondere berechtingsorganen bij de toekenning van middelen, faciliteiten en personeel.

Uit de gesignaleerde problemen in de strafberechting na de Tweede Wereldoorlog en de gesignaleerde lacunes en onvolkomenheden in de op dit moment geldende wetgeving voor berechting na een oorlog, noodtoestand of bezetting, valt tot slot op te maken dat het aanbeveling verdient de bestaande wetgeving voor strafrechtspleging en gezag met betrekking tot een volgende noodtoestand – namelijk de Wet Oorlogsstrafrecht, de Aanwijzingen, de Oorlogswet Nederland, de Coördinatiewet Uitzonderingstoestanden en de Wet Internationale Misdrijven – in zijn onderlinge samenhang te beoordelen op elkaar af te stemmen.¹⁴⁰⁹

Dit houdt niet in dat meer gedetailleerde en specifieke regels vastgesteld moeten worden, maar slechts de gesignaleerde lacunes en onvolkomenheden aangepakt moeten worden. Ik sluit me aan bij de conclusie van K.H.D.M. Dijkhoff in zijn proefschrift *War, Law, and Technology*, uit 2010:

'If there is one short general conclusion to be derived from the analysis offered in this book, it is the following: in order to be effective in guiding practical conduct, the laws of war should focus more on its moral content than on its procedural legal status. The laws of war are in essence a moral appeal to preserve humanity even in the most violent, stressful and dangerous of times. One should not try to turn the laws of war into something they are not. One should not treat the laws of war as if they are merely some form of procedural law – as if they represent a set of rules guiding a process for the sake of it. It is not as if the rules might just as well have had entirely different content. There is no clear legislator, no powerful enforcement apparatus (yet), no independent judiciary with complete jurisdiction recognized by all, and no clear separation between law and politics. (...)

*All in all, the general principles have stood the test of time and lost none of their force. More specific rules bring with them the risk of derogation of that force. However, this is not to say that the laws of war should revert to the handful of basic principles and dispose of all specific regulation. Many of the specifications have served well in clarifying what they regulate. It is the inherent incompleteness of a collection of specific rules that offers most of the difficulties described. However, it is important to recognize that the general principles remain forceful on their own.'*¹⁴¹⁰

Dijkhoff heeft hiermee aan willen geven dat het toevoegen van nieuwe specificaties in oorlogswetgeving van nieuwe technologieën om oorlogsmisdaden te plegen hun doel voorbij schieten. Waar het om gaat, volgens Dijkhoff voor oorlogsmisdaden en volgens mij voor ook voor oorlogsgerelateerde misdaden is het wettelijk vastleggen van het raamwerk van de (berechting van) oorlogsmisdaden en oorlogsgerelateerde misdaden. Of een misdaad gepleegd is met een computer, pijl en boog of drone doet hierbij niet ter zake.

¹⁴⁰⁹ E.J. Muller, *Crisis en recht in: Handelingen NJV, 144^e jaargang, 2014-1, Crisis, rampen en recht*, Kluwer Deventer, 2014, p. 41-45.

¹⁴¹⁰ K.H.D.M. Dijkhoff, *Law, War and Technology*, proefschrift Tilburg 2010, p. 267-268.

Ondertussen ligt de Wet Oorlogsstrafrecht te verstoffen op een plank en wordt niet gebruikt. Jammer, vindt G.L. Coolen in zijn artikel *Hoe zit dat met de andere in de Wet Oorlogsstrafrecht genoemde misdrijven?*¹⁴¹¹ In tegenstelling tot Coolen ben ik blij dat deze wet voor Nederland inmiddels meer dan zestig jaar bestaat en dat er voor de Nederlandse situatie al die tijd geen aanleiding is geweest om de wet te gebruiken.

¹⁴¹¹ G.L. Coolen, Hoe zit dat met de andere in de Wet Oorlogsstrafrecht genoemde misdrijven? In: *Rede en Recht. Opstellen ter gelegenheid van het afscheid van Prof. mr. N. de Keijzer van de Katholieke Universiteit Brabant*, Gouda Quint Deventer 2000, p. 53-75.